Polemik söhbət

Tənqidsiz teatr — sükansız gəmi

İncəsənət dəyişkən termindir. Onun mənası və dəyəri zamanla dəyişir. Biz artıq texnogen eranın insanlarıyıq və bütün yaradıcı sferalar da zamanın hökmü ilə hesablaşmaq məcburiyyətindədir. Rəqəmsal dünyada mədəniyyətin əsas sahələri hesab olunan teatr və kino da yenilikçi xüsusiyyətlərdən kənarda qalmamağa çalışır.

Bir müddət əvvəl Azərbaycanda Teatr və Kino forumları keçirildi, bu və digər məsələlər geniş müzakirəyə cəlb olundu, xeyli faydalı təkliflər səsləndi. Bu mexanizmin işə düşməsi kifayət qədər zaman tələb edir. “Tarixin sonu” əsərinin müəllifi Frensis Fukuyamanın sözləri ilə desək, ekstremal situasiyaların belə texnologiyaların insan sivilizasiyasına təzyiqinin qarşısını ala biləcəyi inandırıcı görünmür. Necə deyərlər, texnoloji cin artıq şüşədən çıxıb.

Sadəcə, prosesə adaptə olmağımız lazım gəlir. Yaradıcı sferanın adamları smart mədəniyyətin elementlərinə yiyələnməklə teatr və kinonun rəqəmsallaşmasını gerçəkləşdirə bilərlər. Köhnə, klassik model bazis rolunu oynaya bilər, digital formada, onlayn qaydada biz incəsənətin müxtəlif sahələrini inkişaf etdirməklə yanaşı, onların daha geniş auditoriyalara çıxmasını təmin etmiş olarıq. Müşahidə etdiyimiz kimi, süni intellekt artıq insanı ötüb keçməyə başlayır. İndi bu sahə həm təbiətin, həm də sosial elmlərin son kəşfləri ilə silahlanıb. Sənət isə süni intellekt qarşısında tərksilah edilmiş kimi görünür. Yeni eranın futuristi Yuval Harari yazır ki, “indi biz küçədə nə baş verdiyindən daha çox kiberfəzada nə baş verdiyi ilə maraqlanırıq. İsveçrədə yaşayan dayım oğlu ilə danışmaq daha asandır, nəinki səhər yeməyi vaxtı həyat yoldaşımla; çünki həyat yoldaşım mənə yox, daim smartfona baxır”.

Köhnə kişilər demiş, hal-qəziyyə budur. Azərbaycan zəngin və qədim mədəniyyətə malik ölkədir. Bu mədəni irsin gələcək nəsillərə itkisiz ötürülməsi üçün biz mütləq texnogen çağın tələblərinə uyğun davranmalıyıq. Mədəniyyət tariximizi elektron formata keçirmək, eləcə də bu gün yaranan sənət əsərlərini gələcək üçün qorumaq məqsədilə kiberbaza formalaşdırılmalıdır. Amma nədənsə bu sahə axsayır. Yaradıcılıq sferasında elektron platformalar nəzərəçarpan səviyyədə deyil. Kreativ gənclik yetişir, yeni rejissor, aktyor nəsli gəlir. Lakin onların potensialını realizə etməsi üçün yaradıcı məkanlar çox azdır, cüzidir. Virtual məkan məsələsini kənara qoyaq. Çünki bu məsələnin həlli rəqəmsallaşmadan keçir.

Digər vacib məsələyə də diqqət yetirmək zəruriyyəti yaranır. Özəl teatrlar, demək olar ki, yox dərəcəsindədir. Son zamanlar Xalq artisti Vidadi Həsənovun rəhbərlik etdiyi “M-Teatr”, Nihad Qulamzadənin rəhbərlik etdiyi ƏSA Teatrı uğurlu tamaşalarla diqqəti cəlb edir. Bunlar özəl teatrlardır və teatr mühitinin canlanması üçün əllərindən gələni edirlər. Lakin sağlam rəqabət üçün, teatrın inkişafı naminə özəl teatrların sayı artmalıdır və onların texniki imkanları geniş olmalıdır.

Dövlət kinoya, teatra kifayət qədər diqqət və qayğı göstərir. Lakin, nədənsə, teatrlar yeni dramaturqlarla işləmək həvəsində deyil. Azərbaycan teatrı hələ də Şekspir, Mirzə Cəlil orbitində fırlanmaqdadır. Halbuki, müasir dövrümüzü özündə əks etdirən kifayət qədər yeni dram əsərləri yazılır. Bəs onlar niyə səhnəyə yol tapa bilmir? Gənc və istedadlı yazıçı Cavid Zeynallının “Şükriyyə” tamaşası (rejissoru Əməkdar incəsənət xadimi Bəhram Osmanovdur) hal-hazırda Akademik Milli Dram Teatrında müvəffəqiyyətlə oynanılır. İstedadlı və gənc dramaturq Ülviyyə Heydərovanın pyesləri ölkə teatrlarında mütəmadi gedir və maraqla qarşılanır. Bu, sevindirici haldır. Dövlət Milli Gənc Tamaşaçılar Teatrında İlqar Fəhminin 44 günlük Zəfərimizdən bəhs edən “Balaca kişilər” tamaşası hazırlanmışdı. Geniş rezonans doğurdu. Yeri gəlmişkən, rejissor Nicat Kazımov bu əsərə gözəl quruluş verib. Yazıçı-dramaturq Firuz Mustafanın “Sehrbaz” tamaşası Bakı Bələdiyyə Teatrında anşlaqla nümayiş olundu. Tamaşanın rejissoru Xalq artisti Mərahim Fərzəlibəyovdur. Aradan xeyli vaxt keçməsinə baxmayaraq, bu gün də həmin tamaşa haqqında danışılır. Ümumiyyətlə, unudulmaz sənətkarımız Amaliya Pənahovanın yadigarı olan Bakı Bələdiyyə Teatrının tamaşaları həmişə geniş tamaşaçı marağına səbəb olub. Bu teatr həmişə dövrün, zamanın nəbzini tutmağa, zamanla səsləşən əsərlərə səhnə həyatı verməyə çalışıb. Könül istərdi ki, digər teatrlarımız da klassika ilə yanaşı müasir əsərlərə müraciət etsinlər. Yeni nəsil dramaturqların yetişməsinə təkan versinlər.

Yeri gəlmişkən, niyə yazıçı-dramaturq Elçin Hüseynbəylinin əsərləri səhnəmizdə görünmür? O, kifayət qədər sanballı dram əsərlərinin müəllifidir və zamanında Hüseynağa Atakişiyev onun bir neçə pyesinə quruluş vermişdi.

Daha bir problem. Teatr tənqidçiləri, sanki, inzivaya çəkiliblər. Bir vaxtlar tamaşaların “taleyi”ni həll edən nüfuzlu teatr tənqidçiləri vardı. Cəfər Cəfərov, İnqilab Kərimov, Cabir Səfərov və sair. Onlar Azərbaycan teatrşünaslığının əsasını qoymuş görkəmli simalardır. Öz işlərini zamanında görüblər, bu gün də onların imzasına böyük ehtiyac var. Bəs indi niyə yoxdur? Söhbət səthi yanaşmadan deyil, peşəkar təhlildən gedir. Bu gün teatr haqqında ara-sıra jurnalist yazılarına rast gəlirik ki, onların da əksəriyyəti səthi, lokal yanaşmalardan ibarətdir. Peşəkar təhlil demək olar ki, yox dərəcəsindədir. Bu gün teatr tənqidçisi deyəndə vur-tut 3–4 imza yada düşür: İlham Rəhimli, Məryəm Əlizadə, İsrafil İsrafilov, Aydın Talıbzadə və sair.

Doğrudanmı teatrşünas yoxdur? Varsa, hardadır, niyə görünmür? Rejissorlar, aktyorlar əmək sərf etdikləri tamaşalar haqqında mütəxəssis rəyi gözləyirlər. Onların buna ehtiyacı var. İnanın, aktyorlar rol aldığı tamaşalar haqqında hansısa jurnalistin yazısını görəndə sevinirlər. Çünki peşəkar teatrşünas yanaşması yoxdur.

Söhbət uzun, vaxt qısa. Hələlik, burda yekunlaşdıraq. İnanırıq ki, ən qısa zamanda bu və bu kimi məsələlər öz həllini tapacaq. Rəqəmsallaşma isə mövcud mədəni irsi qoruyub daha da uzunömürlü etmək baxımından vacibdir. Nə qədər tez baş tutsa, mədəniyyətimiz də bir o qədər qazanar.

Kənan HACI
yazıçı-dramaturq